

10.

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

ULUSLARARASI

TÜRK DÜNYASI

SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

WWW.TDAVKONGRE.COM

Kırım Devlet Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi • Sakarya Üniversitesi • Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Türk Hava Kurumu Üniversitesi • Kırgızistan Celalabad İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi • Aksaray Üniversitesi
Korkut Ata Kızılorda Devlet Üniversitesi • Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı 2012

Bu eser
Bakanlar Kurulu'nun 20.07.1980 tarih ve 8/1307 sayılı kararıyla
kamu yararına hizmet verdiği kabul edilerek vergi muafiyeti tanınmış olan
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI'nin yayınıdır.

Her hakkı mahfuzdur.
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI
müsaadesi olmaksızın tamamen, kısmen veya herhangi bir
değişiklik yapılarak iktibas edilemez.

Yayına Hazırlayan
Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

Editörler
Prof. Dr. A. Vecdi CAN - Yrd. Doç. Dr. Köksal ŞAHİN
Arş. Gör. Muhammed Kürşad UÇAR

Baskı
Aktif Matbaa ve Reklam Hiz. San. Tic. Ltd. Şti.
Halkalı Cad. Nu: 245 Sefaköy / İSTANBUL
Telefon: (0212) 698 93 54

Haberleşme
Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
Kemalpaşa Mah. Bukalıdede Sok. No: 4
Saraçhane / İSTANBUL
Telefon: (0212) 511 10 06 (Pbx)
İnternet Adresi: www.turan.org.tr
e-posta: tdav@turan.org

ISBN: 978-975-498-218-3
Milli Yayın No: 2012-34-Y-0147-263

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA OLGUSU BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DEN BÖLGESEL BİR ÖRNEK: GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

Arş. Gör. Dr. Müjgan Hacıoğlu DENİZ*

Özet

Çevre sorunlarının yirminci (20. yy) yüzyılın son çeyreğinde tüm dünyada gündemin üst sıralarında yer almaya başlamasının temel nedeni, insanlık için oldukça ürkütücü bir geleceğin netleşmeye başlamasıdır. Giderek kirlenen, doğal kaynakları hesapsızca tüketilen bir dünyada sürekli artan çevresel bozulmanın, yoksulluğu ve eşitsizliği de beraberinde hızlandırdığı iyice anlaşılır hale gelmiştir. Dünya ölçeğinde, insanlığın karşı karşıya bulunduğu çevre ve kalkınma sorunları karşısındaki duyarlılığın ön plana çıkmasıyla "Gündem 21" ve "Yerel Gündem 21" yaklaşımlarıyla küresel ve bölgesel ölçekli sürdürülebilir kalkınma politikaları uygulamaya konmuştur. İnsanlığın çıkış yolunun çevre ile kalkınma arasında yaşamsal bir köprü kurulmasında yattığı ve dengeli ekonomik gelişmenin sürdürülebilir olmasına bağlı olduğu görülmeye başlanmıştır. GAP'ın nihai hedefi, GAP Bölgesi'nde sürdürülebilir insani kalkınma sağlamaktır. Bölgesel sürdürülebilir kalkınma GAP kapsamında, "kalkınmada eşitlik ve adalet" sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan dezavantajlı nüfus kesimlerinin kalkınma sürecine entegrasyonu anlamına gelmektedir ve insanı tüm kalkınma çabalarının odağına yerleştirir. Nitekim, Rio de Janeiro'da 1992 yılında yapılan Dünya Zirvesi'nde kabul edilen "Gündem 21" adlı dokümanda somutlaşan ve her ülkenin kendi şartlarına göre uygulanmasını önerdiği sürdürülebilir kalkınma ilkeleri, GAP'ta uygulanmakta olan sürdürülebilir insani gelişme ilkeleri ile uyum göstermekte olup, günümüzde ilk sonuçları da alınmaya başlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, İklim Değişikliği, Gündem 21, Yerel Gündem 21, GAP.

1. Giriş

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının tüm dünyada ön plana çıkmasıyla beraber akademik çevrelerin ilgisi 1990'ların ikinci yarısından itibaren sürdürülebilir kalkınmanın yerel ve bölgesel bazda değerlendirilmesine doğru kaymaya başlamıştır. Bu çalışmada teori ve politik uygulama düzeyinde bölgesel sürdürülebilir kalkınma olgusu değerlendirilmektedir. Öncelikle geleneksel yaklaşımlar çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma olgusu ele alınmakta, daha sonra son yıllarda bölgesel değerlendirmelere imkan sağlayan yeni yaklaşım ve modeller incelenmektedir. Bu bağlamda çevre ekonomisi ve kalkınma hedefleri de dikkatte alınarak BM şemsiyesi altında küresel çapta uygulama alanı bulan **Gündem 21 Belgesi** ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Esas olarak da sürdürülebilir kalkınmayı tüm dünyada öncelikli kılan ve yerel yönetimlerde de uygulama alanı bulan **Yerel Gündem 21** adlı belgenin sürdürülebilirlik kavramı açısından önemi ve uygulama alanları ele alınacaktır. Ayrıca, Avrupa Birliği'nde ön plana çıkan bölgesel kalkınma politika ve uygulamalarından örnekler verdikten sonra; Türkiye'de ve Dünyadaki en büyük ve entegre kalkınma projelerinden biri olan Güney Doğu Anadolu Projesi çerçevesinde uygulamaya konulan Yerel Gündem 21 politikaları ve GAP'ta Sürdürülebilir Kalkınma Şemsiye Programı ele alınarak UNDP ve GAP idaresinin işbirliği ile hazırlanan çeşitli projeler ele alınacaktır. Son olarak da, *sürdürülebilir bir insani gelişmeyi* sağlamak GAP'ın öncelikli hedefi ancak, bunu başarabilmek için neler yapıldığı, neler yapılması planlandığı ve ne ölçüde başarılı olduğu incelenecektir.

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonunun 1987 yılı tanımına göre: "İnsanlık, gelecek kuşakların gereksinimlerine cevap verme yeteneğini tehlikeye atmadan, günlük ihtiyaçlarını temin ederek, kalkınmayı sürdürülebilir kılma yeteneğine sahiptir." **Sürdürülebilir kalkınma**, insan ile doğa arasında denge kurarak doğal kaynakları tüketmeden, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına imkân verecek şekilde bugünün ve geleceğin yaşamını ve kalkınmasını programlama anlamını taşı-

* İstanbul Üniversitesi, İngilizce İktisat Bölümü, hacioğlu@istanbul.edu.tr.

maktadır. Sürdürülebilir kalkınma sosyal, ekolojik, ekonomik, mekansal ve kültürel boyutları olan çok boyutlu bir kavramdır. Başka bir ifade ile, sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme ve refah seviyesini yükseltme çabalarını, çevreyi ve yeryüzündeki tüm insanların yaşam kalitesini koruyarak gerçekleştirme yöntemidir.

İnsanoğlu, varoluşundan bu yana çevresini dolayısıyla da doğal kaynakları, kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanmış ve kullanmaktadır. Dolayısıyla, bu süreçle birlikte çevreyi etkilemiş ve çevreden de etkilenmiştir. İnsanın doğa ile ilişkisine ve çevresel sorunlara bu açıdan bakıldığında, ortaya çıkan tüm ekolojik problemlerin tek ve en büyük kaynağının, sınırsız insan ihtiyaçlarının karşılanması için doğanın bilinçsizce kullanılması olduğu görülmektedir. Nitekim insanlık, bu ihtiyaçlarının karşılanması sürecinde, ihtiyaç duyduğu hammaddeleri sağlarken, mal ve hizmetlerin üretim-tüketim sürecinde ve daha sonra doğaya atık olarak aktarılması aşamalarının her birinde doğaya önemli ve geri dönülemez zararlar vermektedir. (Karakaya & Özcağ; 2003) Son çeyrek yüzyılda artan kâr maksimizasyonu hürsü, düzensiz kentleşme ve sanayileşme, hızlı nüfus artışı ve lüks yaşam standartları gibi nedenler sonucunda aşırı hava kirliliği, toprak kirliliği, su kirliliği ve gürültü kirliliği gibi çevresel sorunlar meydana gelmiştir.

Son yıllarda yerküredeki hızlı nüfus artışına paralel olarak artan gıda ve su talebine karşılık uygun kaynak mevcudiyetinin azlığı ve gün geçtikçe gelişen sanayi ve tarımsal faaliyetlere bağlı olarak aşırı kullanım ve çeşitli kirlilik parametreleri nedeniyle ortaya çıkan sorunlar, toprak, su ve doğal kaynakların yönetiminin önemini bir kat daha arttırmıştır. Ancak, doğal kaynakların yönetimi sadece sorunlu olan bölgelerde kullanılması gereken bir yöntem olarak düşünülmemeli; aksine temel hedef, mevcut potansiyelin arttırılmayacağı ve, insanlığın ve eko-sistemin devamı için alternatifi olmayan doğal kaynakların en iyi şekilde korunarak, kaynak potansiyelini tehlikeye atmadan etkin kullanımının sağlanması olmalıdır. Bu açıdan doğal kaynakların yönetim çalışmaları, günümüzdeki gereksinimlerin karşılanması hedefi yanında kaynaklar için de en uygun kullanım türlerinin konum ve miktarının belirlenmesinde de yol gösterici olmalıdır. Verimlilik sadece kaynakların etkin kullanımı açısından değil, kaynakla ilişkili tarımsal faaliyet, toplumsal durum, enerji maliyetleri gibi parametreleri de göz önünde tutarak, bölgelerin ekonomik gelişiminde aktif rol oynamalıdır. Örneğin, su kaynaklarındaki sürdürülebilir etkin bir yönetim, yaşamını bu kaynak ile paralel yürüten ekosistem içindeki diğer sistemlerin de devamlılığını, tehlikeye atmadan sürdürebilmesini sağlayacak ve doğal dengenin zarar görmesini büyük ölçüde engelleyecektir. (Meriç; 2004: 28-9)

2. Çevre Sorunları Bağlamında Küresel Isınma ve İklim Değişikliği

İnsanlık, varoluşundan bu yana çevresini dolayısıyla da doğal kaynakları, kendi gereksinimleri doğrultusunda kullanmış, bu süreç içerisinde çevreyi etkilemiş ve çevreden de etkilenmiştir. İnsanoğlunun doğa ile ilişkisine ve çevresel sorunlara bu açıdan bakıldığında, ortaya çıkan tüm ekolojik problemlerin tek ve en büyük kaynağının; sınırsız insan ihtiyaçlarının karşılanması için doğanın bilinçsizce kullanılması olduğu ortaya çıkmaktadır. (Karakaya vd., 2004: 2) Öyleki insan, bu ihtiyaçlarının karşılanması sürecinde, ihtiyaç duyduğu hammaddelerin sağlanması, mal ve hizmetlerin üretimi, tüketimi ve daha sonra doğaya atık olarak aktarılması aşamalarının her birinde doğaya önemli ve geri dönülemez zararlar vermektedir.

Doğaya verilen önemli sorunların başında da küresel ısınma gelmektedir. Küresel ısınma, dünya genelindeki sıcaklığın giderek artması anlamına gelmektedir. Yerküre genelinde ortaya çıkan bu sıcaklık artışı da ekolojik dengeyi etkileyecek boyutlara ulaşmaktadır. Küresel düzeydeki sıcaklık artışının en büyük etkisi ise iklim sistemi üzerinde meydana gelmektedir. Küresel ısınmaya bağlı olarak ortaya çıkan iklim değişikliği de, atmosfer içinde doğal olarak bulunan ve seragazları olarak adlandırılan bazı gazların konsantrasyonlarının değişmesi, buna bağlı olarak da yerkürenin aşırı ısınmaya başlaması ve birtakım ekolojik dengesizliklerin ortaya çıkmasını ifade etmektedir. İklim değişikliğine yol açan birçok faktör olmakla birlikte, bu faktörler içinde insan kaynaklı seragazi emisyonları önemli bir paya sahiptir. Seragazi emisyonu içindeki en büyük payı da Karbondioksit gazı almaktadır. Hızlı ve kontrolsüz ekonomik büyüme, nüfus, enerji tüketimi, fosil kaynaklı yakıtların kullanımı sonucu oluşan karbon emisyonu ve ormansızlaşma gibi etmenler ise, karbon emisyonunu belirleyen etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

En genel ifadeyle küresel ısınma, dünya genelindeki sıcaklığın giderek artması anlamına gelmektedir. Geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan bu sıcaklık artışı günümüzde birçok ekolojik dengeyi etkileyecek boyutlara ulaşmıştır. Global düzeydeki sıcaklık artışının en büyük etkisi ise iklim sistemi üzerinde meydana gelmektedir. Küresel ısınmaya bağlı olarak ortaya çıkan iklim değişikliği de, atmosfer içinde doğal olarak bulunan ve seragazları olarak adlandırılan bazı gazların

konsantrasyonlarının değişmesi, buna bağlı olarak da yerkürenin aşırı olarak ısınmaya başlaması ve birtakım ekolojik dengesizliklerin ortaya çıkmasını ifade etmektedir. İklim değişimi, genel olarak, bir zaman diliminde hava şartlarındaki istatistiksel değişim olarak tanımlanır. Birçok nedenden kaynaklanabilecek iklim şartlarındaki değişikliklerin, küresel ve yerel etkileri olan uzun süreli ve yavaş gelişen etkiler içerdiği belirtilmektedir. Yapılan bilimsel araştırmalar göstermiştir ki, günümüzdeki küresel ısınmanın temel nedeni, iklimdeki doğal değişebilirliğe ek olarak, insan etkisidir. (Sağsen, 2011: 7)

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, iklim değişimi, çevre konuları içerisindeki en önemli mesele olarak kabul edilmektedir. İklim değişimi, genel olarak, bir zaman kesiti içinde hava şartlarındaki istatistiksel dağılımdaki değişim olarak tanımlanmaktadır. Özellikle çevre politikaları bağlamında, iklim değişimi, günümüzde, küresel ısınmaya işaret eder. Küresel ısınma, dünyanın yüzey havası ve okyanuslardaki ortalama sıcaklığındaki artıştır. (Sağsen, 2011: 9) İklim değişikliğine yol açan birçok faktör olmakla birlikte, bu faktörler içinde insan kaynaklı seragazı (green house) emisyonları önemli bir paya sahiptir. Seragazı emisyonu içindeki en büyük payı da fosil yakıtların yakılması ve atmosfere yoğun Karbondioksit (CO₂) gazı salınımı almaktadır. (Oberthür, 1999: 3)

Ekonomik büyüme, nüfus, enerji tüketimi, fosil kaynaklı yakıtların kullanımı sonucu oluşan karbon emisyonu ve ormansızlaşma gibi etmenler ise, karbon emisyonunu belirleyen etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel ısınma probleminin ortaya çıkmasıyla birlikte dünya üzerinde ciddi felaketler de yaşanmaya başlanmıştır. Geçtiğimiz yüzyıl içinde dünya sıcaklığının 0.6 derecelik artış gösterdiğini, 1990 yılının son yüzelli (150) yılın en sıcak yılı olduğunu, kutuplardaki buzulların erimeye başladığını ve buna bağlı olarak deniz seviyesinin de 0.1-0.2 metre yükseldiğini söyleyebiliriz. (EEA, 2003: 91) Bu çerçevede, gelecekte daha sık yaşanması beklenen kuraklıkların ve yağış miktarındaki düşüşün sonucu olarak tarım alanlarının ve verimliliklerinin azalması beklenmektedir. Gıda ve Tarım Örgütü'ne (Food and Agriculture Organization-FAO) göre, sıcaklıktaki 3-4 derecelik artış tarım alanlarının % 25-30 civarında düşmesine neden olacaktır. (Brown & Crawford, 2009: 22) Nitekim günümüzde en büyük küresel çevresel sorun olarak karşımıza çıkan iklim değişikliği de, dünya üzerinde canlı yaşamını tehdit eden en önemli faktör olarak görülmektedir. Bu çerçevede, 'iklim değişikliği konusunu sürdürülebilir kalkınmadan bağımsız olarak düşünmek imkansızdır.' (Karakaya vd., 2004: 2)

İnsan kaynaklı seragazılarını, küresel ısınma ve buna bağlı olarak da iklim değişikliği üzerindeki etkilerini en aza indirebilmek amacıyla uluslararası alanda oluşturulan ilk çaba "Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (İDÇS)"dir. Haziran 1992'de Rio'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda imzaya açılan ve 21 Mart 1994 tarihinde yürürlüğe giren İDÇS'nin amacı; atmosferdeki seragazı birikimlerini, insanın iklim sistemi üzerindeki tehlikeli etkilerini önleyecek bir düzeyde durdurmaaktır. (Türkes; 2003)

3. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramının Ortaya Çıkışı

Onsekizinci yüzyılın son çeyreğinde başlayan, ondokuz ve yirminci yüzyıl'da daha da hızlanan sanayi devrimi kâr maksimizasyonu, refah artışı, hızlı kentleşme ve sanayileşme gibi kavramları insanlığın gündemine getirmiştir. Ancak kârın maksimize edilebilmesi için doğal kaynakların acımasız bir şekilde kullanılması, çevresel kayıpları hesaplamaksızın elde edilen refah artışı, yenilenmesi mümkün olmayan kaynakların aşırı kullanımı ile sağlanan teknolojik gelişim, süratli nüfus artışı ve düzensiz şehirleşme hem kırsal hem de kentsel toplum yapılarını bozmuştur. Bu bozulma sonucunda hava kirliliği, su kirliliği ve toprak kirliliği gibi pek çok çevresel sorunlar doğmuştur. (Özbirecikli, 1999: 53)

Yirminci yüzyılda nüfus, tarım ve sanayi faaliyetlerinin sürekli artışı, her geçen gün geçmiş dönemlerden daha fazla doğal kaynak kullanılması gerekliliğini doğurmuş ve bu da doğal hayatın korunması ve kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanmasını sorgular hale getirmiştir. Bu aşamada idarecilerin, yetkililerin ve yönetimlerin, günümüzde olduğu kadar gelecekteki olası sürdürülebilir potansiyeli ve uzun dönemler içindeki kullanım miktarlarını da göz önüne alarak büyüme ve kalkınma hedeflerini değerlendirmeleri gerekliliği ortaya çıkmıştır. Nitekim, yirmibirinci yüzyılın (21. y.y.) ön görülebilen en büyük sıkıntısı tarım arazilerinin görece azalması, su kaynaklarının tükenmesi ve doğal kaynakların ömür ve rezervlerinde gerçekleşen ciddi azalmalardır.

1960'ların başından itibaren "her ne pahasına olursa olsun ekonomik büyüme" diyenler ile "önce çevre" diyenler olmak üzere iki grup ortaya çıkmış ve bunlar arasında son kırk yıldır hararetli tartışmalar olmuştur. Birinci gruba dahil olanlar öncelikle ekonomik kalkınmanın ve refahın amaçlanması gerektiğini ve bunun sonucunda da ekonomi ile çevre arasındaki dengenin çevre aleyhine bozulması

nın normal olduğunu savunmuşlardır. İkinci gruba dahil olanlar ise ekonomik büyümeden önce ekolojik dengenin ve tabiatın korunması gerektiğini öne sürmüşlerdir. 1960'lardan 1970'lere kadar taviz vermez tavırlarla sürdürülen bu tartışmalar, 1970'lerden sonra yerini ölçülü ve daha yumuşak tartışmalara bırakmıştır. Gerek çevreci aktivistlerin sayısının artması ve gerekse toplumsal çevre bilincinin artmasıyla birlikte 1970'lerde ekolojik dengiyi ve doğayı koruma bilinci yasalara yansımaya başlamıştır. 1973-1977 döneminde çok uluslu şirketler çevre konusunda bilinçlenmeye öncülük ederek, çevre yönetim fonksiyonunu örgüt yapılarına katmışlardır.

Kavram olarak çok ideal bir yaklaşım olan sürdürülebilirlik aslında yönetim/idare kavramı ile de paralel hareket etmektedir. Ancak, sürdürülebilirlik kavramının çok sıkı bir şekilde uygulanması mevcut kaynakların kullanımında önemli kısıtlamalar doğurmaktadır. Nitekim, gelecek nesillerin gereksinimlerini karşılayacak olanakların sağlanması, bugünün gereksinimlerinin karşılanmasında önemli sorunlar oluşturabilmektedir. Arzu edilen, dünya kaynaklarının doğal sistem üzerinde hiçbir olumsuz etki meydana getirmeden gelecek nesillere bir miras olarak bırakılmasıdır. Arzu edilen bu olsa dahi, günümüz koşullarındaki yoğun etkiler ve insanoğlunun her geçen gün artan gereksinimleri karşısında, doğal sistemlerin etkin yönetimine rağmen sistem içinde bazı değişiklikler olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla, önemli olan bu süreçte doğal sistemin kendini yenilemesi için gerekli fırsatların verilebileceği bir yönetim politikasının belirlenmesidir.

Zaman içerisinde sürdürülebilirlik bağlamında temel amaç, kaynak üzerinde kalıcı zararlar oluşturmadan, ekolojik sistemin işleyişini değiştirmeyecek ama günümüzün ve geleceğin gereksinimlerini de gözetecek bir sürdürülebilir potansiyelin belirlenmesi olmuştur. Çevre ekonomisi, sosyo-ekonomik sistemi ekolojik sistemin temel bir parçası olarak kabul ettiği için neoklasik iktisadın görüşlerini reddeder. Bu yaklaşım bağlamında çevresel sorunlar yapısal nitelikte olup, dışsallık ve kaynak ikamesi olgularıyla bu kadar basit bir şekilde ele alınamaz. Doğal sermaye, beşeri sermaye ve üretim sermayesi birbirine bağlıdır ve bir dereceye kadar birbirlerini tamamlamaktadır. (Daly, 1994: 181) Disiplinler arası bir dal olan çevre iktisadının iki temel amacı vardır; biri, insan aktivitelerinin ekolojik olarak sürdürülebilirliğini sağlamak, diğeri ise çeşitli canlı türleri, gelecek nesiller ve şu anki nesil arasında kaynakların eşit ve optimal dağılımını sağlamaktır.

3.1. Sürdürülebilir Kalkınma Teori ve Politikaları

Meadows ve arkadaşlarının 1972 yılında geliştirdikleri "Büyümenin Sınırları" adlı tez, Brundtland Raporu (1987) ve Rio Dünya Zirvesi (1992)'nin ardından sürdürülebilir kalkınma olgusu, literatür çalışmalarının odak noktası olmuştur. Brundtland Raporu'nun önemi, sürdürülebilir kalkınmanın hem bilimsel hem de politik açıdan ön plana çıkmasında başlangıç noktası olmasından kaynaklanmaktadır. Brundtland Raporu sürdürülebilir kalkınmayı, bir değişim süreci olarak nitelendirir. (WCED, 1987: 43-44) Sürdürülebilir kalkınmanın hedefi, doğal kaynakları tüketmeden, insan ve doğa arasındaki dengiyi gözetmek ve böylece olası gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını gerçekleştirmek ve gelişimi yerine getirmek amacıyla bugünkü ve gelecekteki yaşam ve gelişme için programlama yapmaktır. Aynı şekilde, *doğal sermaye stoğunda bir azalma olmadan gelecek nesillerin de bu günkü nesiller gibi aynı refah düzeyine sahip olmaları anlamına gelir.*

Sürdürülebilir kalkınma olgusu sosyal, ekolojik, ekonomik, mekansal ve kültürel boyutları olan bir kavramdır. (Munasinghe, 1992: 3) Genel itibarıyla sürdürülebilir kalkınma politikaları, ekonomik, sosyal ve çevresel politikaların entegrasyonunu gerekli kılar. Bu üç dinamiğin yakın bir entegrasyon içinde bulunması gereği, kalkınmanın zaman içerisinde nasıl daha sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulacağı yönündeki düşüncelere temel oluşturmaktadır. Ancak bu yaklaşım, bölgesel sürdürülebilir kalkınmanın tanımlanması, ölçülmesi ile ilgili sorunları da beraberinde getirir. Bu tür bir kalkınma, bölgenin çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerinin göz önünde bulundurulmasını gerekli kılar. Sürdürülebilir bir kalkınma modelinin ekonomik büyümeye yön verecek şekilde uygulanması bölgesel kaynaklar ve unsurların bunu desteklemesi durumunda etkili olabilecektir. (Çetin, 2006: 6)

Medhurst (2003) tarafından geliştirilen dört sermaye yaklaşımı, sosyal refah sağlayan hizmetlerin temelinde yatan unsurlar üzerinde yoğunlaşma imkanı sunar. Bu yaklaşımda, kişi başına varlık yada sermaye stoğu zamanla sabit kalıyor yada artıyorsa; diğer bir ifadeyle kişi başına varlık yada sermaye stoğu zamanla azalmıyorsa kalkınma sürdürülebilir olarak kabul edilir. (Medhurst, 2003: 2) Dört sermaye yaklaşımında; insan refahının sürdürülmesini sağlayan dört sermaye türü üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki olan üretilmiş ya da insan yapımı sermaye, ekonomik sermayeyle aynı anlamda kullanılır. Doğal ya da çevresel sermaye, sosyal refah hizmeti gören tüm ekosistem ve doğal kaynak türlerini içerir. Öte yandan beşeri sermaye; sağlık, motivasyon, yetenek ve tecrübelerle dayalı olarak

insanların verimlilik potansiyellerini kapsarken, sosyal sermaye ise; insanları kaynaklara ulaşma, genel problemleri çözme ve sosyal uyum sağlamaya yönlendiren sosyal güven, normlar, formal-informal ağları içine alır. (Medhurst, 2003: 2-3)

Çevre ekonomisinin en önemli dalı olan kaynak iktisadı, optimal kaynak kullanımı ve tüketimi konularında refah ekonomisi prensipleri belirleyerek uygulamaya koyar. Kaynakların topluma olan değer ve faydasını maksimize etmek en büyük hedefdir. Yenilenebilir doğal kaynaklar çerçevesinde; kaynakların kullanım seviyesi, kaynakların yeniden oluşum seviyesini hiçbir zaman aşmamalıdır. Operasyonel tanımlamaya göre sürdürülebilir kalkınma, kişi başına sermaye stoğunda bir azalmaya ne den olmadan insan refahını arttıran hizmet ve faydaların sağlanmasıdır. Bu tanımlamaya göre sermaye-varlık stoğu, insan refahını destekleyen mal ve hizmet akışını sağlar. Yine, Dört sermaye modeli, sosyal refahın artırılması gereğini ortaya koymaktadır. Bu modelde sosyal refah, farklı sermaye stoklarının kullanılmasından doğan fayda ve hizmetler akımı ile sağlanır. Modelin sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması anlamında, kişi başına hiç azalmayan sermaye olgusunu kabul etmesi, politika analizlerine temel oluşturur. (Çetin, 2006: 8)

Tükenebilir kaynaklar açısından sürdürülebilirliğin temini için, kaynakların optimal tüketim seviyesinin belirlenmesi gerekir. Yine bu yaklaşım çerçevesinde fiyatlar, kredi ve döviz kurları gibi ekonomik düzenlemeleri ve çevresel ilişkileri dikkate alan en iyi doğa yönetiminin gereğini vurgulanmakta ve bu yönde politikaların uygulanmasını istenmektedir (Pearce vd., 1990: 53). Kaynak iktisadına göre doğal sermaye; insan refahının en önemli destekleyicisi, en iyi atık emicisi, kaynak arzı sağlayan yaşam-destek sistemi, hoş ve konforlu bir hayatın temel kaynağıdır. Doğal sermayenin korunmasında temel kural, kaynak stokları zaman içerisinde sürekli olarak var olmalıdır. Sürdürülebilirlik temelinde çevre ekonomisi yaklaşımında, yenilenebilir kaynaklar yenilenemeyen kaynaklar yerine ikame edilmelidir, ve insan yapımı sermaye miktarı artırılmalı, bu şekilde tükenen kaynaklar telafi edilmelidir. Turner'a göre bu durum, "zayıf sürdürülebilirlik" olarak ifade edilir (Turner vd., 1994: 24- 26)

3.2. Küresel ve Bölgesel Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları

1992 yılında Rio de Janeiro'da gerçekleştirilen BM Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı sırasında, 21. yüzyılın asıl hedefi olarak belirlenen *sürdürülebilir kalkınmaya nasıl ulaşılabileceği* belgelendirilmiş ve Konferans'ta, "*Gündem 21*" başlıklı somut bir küresel eylem planı benimsenmiştir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı 'Gündem 21' Dosyası) "İnsanlık tarihsel bir dönüm noktasındadır" tümcesiyle başlayan Gündem 21, amacın vazgeçilmez bir yöntemi olarak, "küresel ortaklık" kavramını gündeme getirmektedir. Bu kavramla birlikte, tüm dünyada geleneksel yönetim anlayışı, yerini, "yönetişim" (governance) olarak ifade edilen, katılımcılığa ve ortaklıklara dayalı yeni bir yaklaşıma bırakmaya başlamıştır. Gündem 21 içerisinde, "sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklıklar oluşturulması" konusuna verilen önem ve öncelik doğrultusunda, Gündem 21 Belgesi'nin 28. Bölümü, "*Gündem 21'in desteklenmesinde yerel yönetimlerin girişimleri*" başlığını taşımaktadır. (Emrealp, 2005: 19) Bu bölümün temel dayanağı olarak, "Gündem 21'de ele alınan sorunların ve çözümlerin büyük bir bölümünün yerel düzeydeki faaliyetlere dayalı olması nedeniyle, belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesinde yerel yönetimlerin katılımı ve işbirliği, belirleyici bir etken olacaktır" görüşü ortaya getirilmektedir.

Yerel Gündem 21, öncelikli yerel sürdürülebilir kalkınma sorunlarının çözümüne yönelik uzun dönemli, stratejik bir planın hazırlanması ve uygulanması yoluyla yerel düzeyde Gündem 21'in hedeflerine ulaşılmasını amaçlayan katılımcı, çok sektörlü bir süreçtir. "*Yerel Gündem 21*" (YG-21) uygulamaları, dünyada 1992 Birleşmiş Milletler Rio "Yeryüzü Zirvesi"nin ivmesiyle başlamakla birlikte, Türkiye'de biraz gecikmeli olarak 1996 yılında yapılan *BM İstanbul Habitat II Konferansı*'nın getirdiği kazanımla ve ancak 1997 yılı sonunda başlamıştır. Türkiye'deki YG-21 uygulamaları, başlangıcından bu yana Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) desteğiyle, Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği (IULA) ve Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı'nın (EMME) koordinasyonunda sürmektedir.

Bölgesel sürdürülebilir kalkınmanın daha iyi kavranabilmesi, bu konuda gerçekleştirilen program ve proje uygulamalarının ve sonuçlarının değerlendirilmesini gerektirir. Bu amaçla gerek AB düzeyinde ve gerekse ulusal düzeyde gerçekleştirilen ve halen uygulanmakata olan bölgesel program ve projeler ele alınmıştır.

3.3. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Sürdürülebilir Kalkınma Uygulamaları ve Etkinliği

Bölgesel sürdürülebilir kalkınma, bölgesel düzeyde uygulanabilme özelliğine sahip ekolojik bir sürdürülebilir kalkınma anlayışını ifade eder. Avrupa Birliği'nde kalkınma program ve projelerinin

şekillenmesinde bölgesel sürdürülebilir kalkınmayı tesis etmek önemli bir hedef olarak benimsenmiştir. Bölgesel programlar arasında yer alan LEADER, INTERREG, EQUAL ve RECITE-II programları sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi hedefine hizmet etmektedir (Molitor, 2004: 1). Bu programlar; kırsal alanlardaki faaliyetleri destekleme, tarım, turizm ve kültür alanındaki projeleri faaliyete geçirme amacını taşımaktadır ve söz konusu programlar çerçevesinde AB düzeyinde pek çok proje uygulamaya konmuştur. Nitekim, 1980'li yıllardan itibaren Yapısal Fonların sürdürülebilir kalkınmayla ilgili AB program ve politikalarında önemli bir yer teşkil ettiği görülmektedir. (Çetin, 2006: 11) AB'nde ekonomik ve sosyal birleşmeyi desteklemek amacıyla kullanılan temel araçların başında Yapısal Fonlar ve Avrupa Yatırım Bankası gelir. Bu araçların, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde de önemli fonksiyonlar üstlendiği söylenebilir.

AB'nin uzun dönemli finansal kurumu olan Avrupa Yatırım Bankası, doğal kaynak yönetimini geliştirerek ve kirliliği azaltarak AB'nin dünyanın diğer ülkeleri üzerindeki ekolojik etkisini azaltma ve iklim değişimi gibi çevresel konulara global ve bölgesel bazda yaklaşır. AB sürdürülebilir kalkınma uygulamalarını desteklerken üç temel önceliğe dikkate eder, bunlar; AB'de dengeli kalkınmayı güçlendirecek az gelişmiş bölgelerdeki projelerin desteklenmesi, AB 8'nci Çevresel Faaliyet Programı (2013-2020) na bağlı olarak yaşam kalitesinin geliştirilmesi, doğal ve şehir ortamının korunması ve geliştirilmesi, son olarak da büyüme ve istihdam için yenilikler ve bilgi odaklı ekonominin geliştirilmesidir.

Bölgelerdeki ekolojik etkileri azaltmak ve paralelinde ekolojik etkilerin global olarak azaltılmasını desteklemek amacıyla geliştirilen bölgesel sürdürülebilir kalkınma modelleri, doğal sermayenin bölgenin yaşam kalitesi, hayat standardı ve refah düzeyine olan etkileri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Öteyandan mevcut bölgesel modellere paralel olarak geliştirilen "Sürdürülebilirlik Alanları" olgusu, daha çok bir bölgenin sürdürülebilir kalkınmaya doğru giden yönelimini gösterir. Buradaki temel vurgu, bir bölgenin var olan doğal potansiyelini kullanarak ve bölgedeki sosyal ve ekonomik aktörlere dayanarak bölgesel kalkınma sürecinin başlatılabileceği yönündedir. Böylece projenin uygulandığı bölgedeki ekolojik etkileri azaltmak, ekolojik etkilerin global olarak azaltılmasını desteklemek ve bölgenin sürdürülebilir kalkınmaya ulaşması için ekonomik ve sosyal açıdan yeniden yapılanmasını sağlamak mümkün olabilecektir. (Narodoslawsky, 2001: 229)

Bölgesel sürdürülebilir kalkınma politikaları çerçevesinde "Sürdürülebilirlik Alanları", Güneydoğu Avusturya'da Feldbach bölgesinde uygulamaya geçilerek test edilmiştir. Uygulamadan önce ve 1990'ların başında söz konusu bölgede sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi yönünde önemli tereddütler söz konusuydu. Zayıf bir ekonomik yapı, bölgesel iş imkanları ve istihdam yetersizliği, eğitim ve öğretimde önemli açıklar, yoğun domuz ve verimsiz mısır üretimine dayalı ekolojik sorunlar ve çarpık şehirleşme bu bölgenin diğer özellikleri idi. Hedeflenen sürdürülebilirlik alanları stratejisiyle bir süre sonra daha temiz bir üretimi hedefleyen bir dizi proje hayata geçirildi. Bu projeler, bölgesel kaynakların kullanılmasında oluşan çevresel baskıları da azaltmıştır ve bunlara ilaveten bölgesel eğitim merkezi (House of the Region) ve bir araştırma merkezi (Kornberg Institute) kurulmuştur. Böylece bölgede sürdürülebilir kalkınma için bir temel oluşmuştur. Kornberg enstitüsü zamanla, yenilenebilir kaynakların kullanımında teknolojik alanda merkezi bir güç haline geldiği gibi, sürdürülebilir kalkınmanın değerlendirilmesinde de önemli bir kurum özelliğine sahip olmuştur. Bununla birlikte bölgesel aktörlerle ulusal ve uluslararası araştırma kurumları arasında köprü vazifesi görmeye başlamıştır (Wallner & Narodoslawsky, 1994: 168-169).

Enstitü tarafından önemli teknolojilere yönelik yapılan araştırmalar, bölgenin temel varlıkları ve değerleri korunarak, doğal potansiyelin sürdürülebilir kullanımına imkan sağlamıştır. Projelerden birisi, yeşil çimenden çeşitli ürünler elde edilmesine diğeri ise tahıl ürünü artıklarından istifade edilmesine yönelik olarak gerçekleşmiştir. Bölge ilerleyen yıllarda önemli bir kimliğe kavuşmuştur. AB Yapısal Fonları'nın ikinci periyodunun hazırlık aşamasında, bölgesel müzakere süreci Kornberg Enstitüsü tarafından gerçekleştirilmiştir. Böylece söz konusu bölgenin güçlü ve zayıf yönleri de ortaya çıkarılmıştır (Wallner & Narodoslawsky, 1996: 222-223). Bölge Macaristan ve Slovenya'ya sınır oluşturduğu için bu iki ülkenin AB'ne girişi söz konusu bölgeye olan ilginin artmasını sağlamıştır. Zaman içerisinde bölge ekonomisi ve sanayi sektörü yeniden yapılanmaya başlamış ve bir dizi endüstriyel ve teknolo-parklar kurulmuştur. Bu parklar, bölgenin tarım sektörünün endüstri sektörü ile ilişkisini güçlendirmiştir.

Avusturya'daki bölgesel uygulama, araştırma kurumlarının bölgesel sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir bileşeni olduğunu ve sürdürülebilir kalkınmanın itici gücünü teşkil ettiğini ortaya koymuştur. Yine bu uygulama da görülmüştür ki; bölgesel aktörler, sürekliliğin sağlanması, disiplinlerarası yetenekler ile akademik işbirliği bölgesel sürdürülebilir kalkınma sürecinde hayati fonksiyona sahiptir. Avusturya örnek uygulaması, bölgesel sürdürülebilir kalkınmanın aşağıdaki şartları gerekli kıldı-

dürülebilir kullanımı ve çevrenin korunması, cinsiyet dengeli kalkınma, yoksulluğun giderilmesi ve dezavantajlı grupların kalkınmaya entegrasyonu, bölgede girişimciliğin desteklenmesi, insan kaynaklarının geliştirilmesi, katılımcılığın ve yerel kapasitenin güçlendirilmesine yönelik projelerden oluşmuştur. (Emrealp, 2005) Bu programın birinci aşaması 2004 yılında tamamlanmış ve bu yıldan itibaren İsviçre Hükümeti'nden sağlanan kaynakla ikinci aşaması "GAP Bölgesi'nde Entegre Bölgesel Kalkınmanın Güçlendirilmesi ve Sosyo-Ekonomik Farklılıkların Azaltılması Programı" olarak başlatılmıştır. Kasım 2007 yılı içinde sona eren ikinci aşama, GAP Bölgesi'nde dezavantajlı grupların (kadın, gençler ve sokakta çalışan çocuklar) sosyal gelişimini sağlamayı ve istihdama katılımlarını artırmayı hedeflemiştir.

Üçüncü aşama olarak da Mart 2008 tarihi itibarıyla, GAP İdaresi ve UNDP işbirliği ile "Kadının Güçlendirilmesinde Yenilikler: Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Kadınlar İçin Gerçekleştirilebilir Bir Model" adlı yeni bir proje başlamıştır. Söz konusu proje 25 Mart 2008 tarihinde GAP İdaresi, T.C. Dışişleri Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir. İsveç Uluslararası Kalkınma Kuruluşu'nun (SIDA) finansal desteğiyle hayata geçen Proje; yenilikçi üretim-pazarlama ile ilgili stratejiler yoluyla Güneydoğu Anadolu'da yaşayan kadınların sosyal ve ekonomik yaşamını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Uygulamaya konulan projelerle temelde kadınların işgücü piyasasına katılımı, ürünlerin markalaştırılması ve yeni pazarlama fırsatlarının yakalanması hedeflenmektedir.

4. GAP Bölgesi'nde Uygulanan UNDP Bölgesel Sürdürülebilir Kalkınma Programı ve Projeleri

1995 yılı sürdürülebilir insani kalkınma projesi olarak Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) için dönüm noktası oldu. GAP İdaresi ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı *İşbirliği Semineri "Sürdürülebilir Kalkınma ve GAP"* Mart 1995'te düzenlenmiştir. Üniversitelerden çok sayıda katılımcı, kamu kuruluşları, özel sektör ve yerel yönetimler de katılarak alınan kararlara katkıda bulunmuşlardır. Seminer'de GAP Bölgesi'nde sürdürülebilir insani kalkınma ilkeleri tartışılmıştır. Bu seminer'de ortak **GAP-UNDP Program** temelini atılması sağlanmıştır. GAP Bölgesi'nde Sürdürülebilir Kalkınma Mart 1997 den itibaren uygulamaya konuldu. Başlangıçta 5 ana başlık ve 29 alt-proje olarak belirlenen program, 2000 yılı içerisinde İsviçre Hükümetinden sağlanan finans desteği ile 33 alt-projeden oluşan daha geniş kapsamlı bir hal almıştır. Program aşağıda belirtilen beş alt başlık altında verilen 33 alt projenin uygulanmasına destek sağlamaktadır.

1. Sosyal sürdürülebilirlik ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesi, desteklenmesi
2. Tarımsal sürdürülebilirliğin ve kırsal üretkenliğin geliştirilmesi, teşvik edilmesi
3. Yerel girişimcilik ve ekonomik canlılık için endüstriyel gelişmenin teşviki
4. Sürdürülebilir insan yerleşimlerinin teşvik edilmesi,
5. Optimal düzeyde doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı.

Proje örnekleri sürdürülebilir insani kalkınma yaklaşımı ile uygulanmaktadır ve aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Çevre Koruma Projeleri: Bu projelerin çıktıları genel olarak iki bağlamdan oluşmaktadır. (i) gelecek kuşaklara doğal kaynaklardan yararlanabilecek koşulları oluşturmak ve (ii) insanlar için sağlıklı yaşam koşulları oluşturmak.

- Yönetim, Operasyon ve GAP Sulama Sistemlerinin Bakım (GAP-MOM) Sulama Kanalları ve Su Tasarrufu Yöntemleri ve Teknolojileri, Su Yönetmeliği, Kentsel Atık Su Arıtma, Yeniden kullanılmak Sulama Deşarj Suyu, Biyolojik Çeşitliliği Koruma, GAP Bölgesi'nde Çevre Çalışma - Dicle Havzası, Günümüze ve Geleceğe Yönelik Bölgesinde İklim Koşullarının Değerlendirilmesi, Adıyaman-Kuyulu Bölgesi Erozyon Kontrolü Projesi, Adıyaman-Dıran Mikro Havzası Rehabilitasyon Projesi, GAP Ağaçlandırma Projesi, GAP Tarımsal Araştırma ve Geliştirme Projesi, A, B.

2. Şehir Planlama ve Altyapı Projeleri: Bu projeler halk katılımı ile hazırlanıyor ve gerçekleştiriliyor. Katılımcılık projelerin sosyal fizibilitesini oluşturuyor ve kent yönetimi ve hayatında demokratik kültürün gelişmesine yardımcı oluyor. Projelerle de şehir yaşamının kalitesinin artırılması amaçlanmaktadır.

- Kentsel planlama ve imar katılım, Yeniden Yerleşim ve baraj gölleri etkilenen insanların istihdam, Atatürk Baraj Gölü Alt-Bölge Gelişme Planı, Pilot yörelerde Eko-kent ve eko-köy planlama ve geliştirme.

3. Dezavantajlı Pozisyonların ve Yoksulluğun Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Projeler: Bu projeler cinsiyet dengeli, zengin yoksul arasındaki dengeleri kurmakta, eğitim, sağlık, sosyal hizmetlerin sunumu ve eşitlikçi kalkınmaya katkı yapmakta ve de farkındalık yaratmayı içermektedir.

- Kadınlar için Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) Kurulması, Sigara Sulanan Alanlarda Halkın Gelir Düzeyinin İyileştirilmesi, GAP Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri (GAP-GİDEM), On-Sözleşme Hayvancılık (GAP Halkaları Modeli) Projesi, Ortak Makine Kullanımı Projesi, Köye Dönüş ve Rehabilitasyon oluşturan Alt-Bölgesel Gelişme Planı, Sokakta Çalışan Çocukların Rehabilitasyonu Projesi

4. İnsan Kaynakları Geliştirilmesi ve Kurumsal Düzenlemeler: Bu tip projeler verimliliği ve insanların gelirlerini artırırlar ve içsel ve dışsal katılımcılığın şartlarını oluşturlar.

- Çiftçilere sulama sistemleri transferi, Kurumsal kapasite geliştirme, Çiftçi eğitimi, Tarımsal araştırma ve geliştirme projeleri, Tarım arazilerinin Konsolidasyonu. (GAP İdaresi Başkanlığı)

GAP'ta sürdürülebilir insani gelişme hedefine yönelik planlama ve uygulama faaliyetleri **katılımcılık, eşitlik ve hakkaniyet, insan kaynaklarını geliştirme**, ilkeleri çerçevesinde yürütülmektedir. Katılımcılık projeden etkilenen tüm tarafların projenin hazırlanma sürecinden, uygulanmasına ve izleme ve değerlendirmesine kadar tüm aşamalarına katılımı olarak anlaşılmalıdır ve bu ilke tüm projelere uygulanmaktadır. Tarafların duyarlılığını oluşturarak, projelerin sosyal yapılabirliğini artırarak, projelerin maliyetini düşürerek ve yöre halkının dile getirdiği sorunlarını çözerek projelerin başarısını olumlu olarak etkilemeyi hedeflenmektedir.

UNDP ve GAP İşbirliği Semineri'nden sonra artık GAP'ın nihai hedefi sürdürülebilir ekonomik büyüme, herkes için yeterli gelir, eğitim, sağlık ve kültürel faaliyetler gibi sosyal hizmetlere ulaşılabilirliği artırmak, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, temiz bir çevre, herkes için barınak ve bütün insanların karar almasürecine katılması için gerekli ön koşulları sağlamak ve böylece Bölge'de sürdürülebilir ve iç dinamizmi ile gelişen bir toplum oluşturmaktır. Bölgesel Sürdürülebilirlik Yaklaşımı o zamandan beri GAP idaresinin uygulamalarına yansımıştır. Bu sürdürülebilirlik yaklaşımı, iç ve dış faktörler tarafından geliştirilmiştir. İç faktörler arasında, kuruluş ve Proje sonucunda bölgenin sosyal yapısı ve insan coğrafyasındaki değişikliklerin yanında GAP İdaresi deneyimleri de bulunurken; dış faktörler arasında, uluslararası ölçekte kalkınma paradigmalarında meydana gelen değişiklikler ve uygulamalar olduğu görülmektedir.

İlk önce su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi için bir proje olarak başlatılan (GAP) sonra çok sektörlü entegre bir bölgesel kalkınma çabası içine GAP İdaresi tarafından dönüştürüldü. Yönetim sürdürülebilir kalkınma kavramı çerçevesinde ekonomik büyüme hedeflerine, sosyal-insani boyutu da entegre etmiştir. Diğer bir ifadeyle, GAP'ın *nihai hedefi sadece ekonomik büyüme değil, aynı zamanda insanların yaşam kalitesini yükseltmek'tir*. Alt yapı için tarımsal ve endüstriyel kalkınma, çevresel koruma, doğal kaynakların etkin kullanımı, sosyal hizmetler gibi diğer doğrudan ekonomik büyüme katkıları olan faaliyetleri de yaşam kalitesini artırma ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmektedir. Katılımcı bir yaklaşımla erken proje tasarımı, uygulama ve izleme, değerlendirme dâhil tüm aşamalara projeden etkilenen tüm tarafların dahil olmasını teşvik etmektedir. Bu ilke tüm projelerde görülmektedir. Bireysel projelerin başarısı genellikle proje maliyetlerini azaltarak, projelerin sosyal fizibilitesini gözlemleyerek ve yerel halk tarafından belirtilen sorunların çözümü ile, ilgili tarafların bilinçlendirilmesi tarafından korunmaktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda toplumun demokratikleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Genel itibariyle, GAP'ın sürdürülebilir ekonomik büyüme perspektifi şu temel prensibi öngörmektedir: Herkes için insana yakışır gelir düzeyi, sağlıklı çevre, eğitim, sağlık ve kültür, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı da dâhil olmak üzere sosyal hizmetlere erişim, herkes için iyi barınma imkânlarının sağlanmasıdır. Yine sosyal ve siyasi alanda da sürdürülebilir bir toplum meydana getirebilmek için gereken mekanizmaların kurulması önceliği vardır.

Sonuç

Bu çalışmada genel itibariyle sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı çeşitli teori ve uygulanan modeller ışığında değerlendirilmiş ve Avrupa Birliği'nde birlik bazında ve ulusal bazda (GAP) kalkınma projesi ve programlarından örnekler dikkate alınarak uygulama düzeyinde de ele alınmıştır. Bu bağlamda çevre ekonomisi ve kalkınma hedefleri de dikkate alınarak BM şemsiyesi altında küresel çapta uygulama alanı bulan **Gündem 21 Belgesi** ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Nitekim, Rio de Janeiro'da 1992 yılında yapılan Dünya Zirvesi'nde kabul edilen "Gündem 21" adlı dokümanda somutlaşan ve her ülkenin kendi şartlarına göre uygulanmasını önerdiği sürdürülebilir kalkınma ilkeleri, GAP'ta uygulan-

makta olan sürdürülebilir insani gelişme ilkeleri ile uyum göstermekte olup, günümüzde ilk sonuçları da alınmaya başlanmıştır.

Uygulanan projeler sonucu Gayri Safi Bölgesel Hasılanın sektörler içerisindeki dağılımı tarım endeksli olmaktan çıkıp yavaş da olsa sanayi ve hizmetler sektörüne kaymaya başlamıştır. 1985 yılında tarım sektörünün payı % 40'iken, hedef yıl 2005 itibariyle sanayi sektörünün payı % 23 olmuştur; sanayi sektörünün payı % 16'iken 2005 yılına gelindiğinde %24 olmuştur. Hizmetler sektörü % 44'iken % 53'e yükselmiştir. Nitekim, Master Planı'nın kabul edilen temel kalkınma senaryosu, Bölgeyi sanayi merkezine dayalı bir tarımsal bölgeye dönüştürmektir. GAP'a bugüne kadar 33,7 milyar YTL harcama yapılmıştır. 2010 yılı sonuna kadar 337,7 milyar kwh enerji üretilmiştir. 2009 yılı elektrik satış fiyatlarına göre elde edilen gelir 61 milyar YTL'dir. Enerji geliri yapılan yatırımların fazlasını karşılamıştır. GAP İdaresi burada elde edilen gelirin bu projeye aktarılmasını koordine ederek sulama ve sosyal boyutundaki eksikliklerin tamamlanmasını sağlamalıdır.

Sürdürülebilir Kalkınma politikalarının mihenk taşı olarak kabul edilebilecek "Gündem 21" Belgesi ile sürdürülebilirlik hedefinin tek tek ülkelerin özel koşullarına adapte edilmesi hedeflenmiştir. Sessiz devrim niteliğindeki bu yaklaşımı ve kabul edilen belge ile sürdürülebilir kalkınma ve bölgesel sürdürülebilir kalkınma konusunda bazı somut ilkeler ortaya konulmuş ve devletler üzerinde birtakım ciddi yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır. 1996 yılında GAP İdaresi ve UNDP işbirliği ile "Bölgesel Kalkınmanın Güçlendirilmesi ve Sosyo-Ekonomik Eşitsizliklerin Azaltılması" ya da diğer adı ile "GAP'ta Sürdürülebilir Kalkınma Şemsiye Programı" adı altında projeler geliştirilmiş ve 1997 yılından itibaren çeşitli projelerle uygulamaya geçirilmiştir.

Kabul edilen bu ilkeler tamamen sürdürülebilir insani kalkınma ilkeleri ile örtüşen GAP ve bu yaklaşım çerçevesinde uygulanan politikalar şimdi bölge halkı tarafından hasat edilmeye başlanmıştır. Sonuç olarak, insanı tüm kalkınma çabalarının odağına yerleştirir. Eşitlik ve refahın yayılması bölge içinde ve diğer bölgelerle gelişmişlik farklılıklarını ortadan kaldırılması ile elde edilecektir. GAP çerçevesinde kalkınmada eşitlik ve adillik, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak dezavantajlı konumda yaşayan Bölge halkının da kalkınma sürecine entegrasyonu anlamına gelmektedir. GAP Bölgesi'nde kadınlar, çocuklar, topraksız ve küçük topraklı çiftçiler, küçük işletmeciler, sulama dışı alanlarda yaşayan çiftçiler vb.leri dezavantajlı gruplar olarak tanımlanmakta ve bu grupların da katılımı ile özel programlar gerçekleştirilmektedir.

Özetle, uluslararası düzeyde olduğu gibi artık yerel yönetimler ve bölgesel ölçeklerde de insanlığın çıkış yolu; *çevre ile kalkınma arasındaki yaşamsal köprünün güçlendirilmesine ve kalkınmanın "sürdürülebilir" olmasına* bağlanmıştır. Bu gelişmeye paralel olarak, GAP'ın nihai hedefi sürdürülebilir ekonomik büyüme, herkes için yeterli gelir, eğitim, sağlık ve kültürel faaliyetler gibi sosyal hizmetlere ulaşılabilirliği artırmanın yanısıra doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı olmuştur. Bu amaçla, GAP bölge insanları için temiz bir çevre, herkes için barınak ve bütün insanların karar alma sürecine katılımı gibi gerekli ön koşulları oluşturmak için çalışan ve böylece Bölge'de sürdürülebilir ve iç dinamizm ile gelişen bir toplum meydana getirmeyi planlayan bir projeye dönüşmüştür.

Kaynakça

Tek Yazarlı Kitaplar

ALTINBAY, Ali, (2007), "Çevresel Maliyetlerin Raporlanması", Akademik Bakış (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi), ISSN:1694 - 528X, Sayı: 11 Ocak.

ÇETİN, Murat, (2006), "Teori ve Uygulamada Bölgesel Sürdürülebilir Kalkınma" Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, 2006.

DALY, H. E., (1994), Operationalizing Sustainable Development by Investing in Natural Capital, Island Press, Washington DC.

EMREALP, Sadun, (2005), "Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler Elkitabı, 2. Basım, İstanbul.

MEDHURST, J., (2003), A Thematic Evaluation of the Contribution of Structural Funds to Sustainable Development: Methods and Lessons, Birmingham, UK.

MERİÇ, B.T., 2003, "Akarçay (Afyon) Havzası Su Kaynakları Yönetim Modeli", Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Beytepe, Ankara, s.127 (yayımlanmamış).

MOLİTÖR, R. (2004), The Role of Business and Industry in Promoting and Realizing Regional Sustainable Development, Institute for Ecological Economy Research (IOEW), Germany, 1-18.

MUNASINGHE, M., (1992), "Environmental Economics and Sustainable Development", World Bank Environment Paper, Vol. 3, Washington DC.

NARADOSLAWSKY, M., (2001), "A Regional Approach to Sustainability in Austria", International Journal of Sustainability in Higher Education, Vol. 2, No: 3, s. 226-237.

ÖZBİRECİKLİ, Mehmet, (1999), "Ulusal Düzeyde ve Firma Düzeyinde Çevre Muhasebesi-Hindistan Örneği", Mufad Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 4, Ekim 1999, s. 53.

SAĞSEN, İlhan, (2011), "İklim Değişiminin Güvenlik Boyutu ve Ortadoğu'ya Etkileri", ORSAM Su Araştırmaları Programı, Rapor No: 2, Mart, Ankara, Türkiye.

SOPHOCLEOUS, M., (1997), Managing Water Resources System: Why "safe yield is not suitable". *Groundwater*, 35 (4).

SOPHOCLEOUS, M., (2000), From safe yield to sustainable development of water resources-The Kansas experience, *Journal of Hydrology*, 235, s. 27-43.

TÜRKEŞ, Murat, (2008), "İklim Değişikliği ve Küresel Isınma Olgusu: Bilimsel Değerlendirme", Etem Karakaya (Derleyen), Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü: İklim Değişiminin Bilimsel, Ekonomik ve Politik Analizi, Bağlam Yayıncılık, Ankara.

İkiden Fazla Yazarlı Kitaplar

BROWN, Oli ve Crawford, Alec, (2009), "Rising Temperatures, Rising Tensions: Climate Change and the Risk of Violent Conflict in the Middle East", International Institute for Sustainable Development, s. 22.

HALLAJİ, K. ve Yazıcıgil, H., (1996), Optimal Management of a Coastal Aquifer in Southern Turkey, *Journal of Water Resources Planning and Management*, Volume 12.2, Issue 4, 233-244 p.

İSLAM, S.M.N., Munasinghe, M. ve Clarke, M., (2003), "Making Long- Term Economic Growth More Sustainable: Evaluating the Costs and Benefits", *Ecological Economics*, Vol. 47, No. 2-3, s.1-19.

KARAKAYA, Etem ve Özçağ, Mustafa, (2004), "Sürdürülebilir Kalkınma ve İklim Değişikliği: Uygulanabilecek İktisadi Araçların Analizi", Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi I. Maliye Konferansı: "Geçiş Ekonomilerinde Mali Politikalar", 16 Nisan 2004, Bişkek/Kırgızistan.

MEADOWS, D.H., Meadows, D.L., Randers, J., ve Behens, W., (1972), *The Limits to Growth*, Universe Books, New York.

MOSS, T. ve Fichter, H., (2002), Regional Pathways to Sustainability Lessons in Promoting Sustainable Development in EU Structural Funds Programmes, Schloss Seggau, Austria, 1-10.

OBERTHÜR, Sebastian ve Ott, Hermann E., (1999), "The Kyoto Protocol: International Climate Policy for the 21st Century", Springer, Berlin, s. 3.

PEARCE, D.W. ve Turner, R. K., (1990), *Economics of Natural Resources and the Environment*, Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire, UK.

SOWERS, Jeannie ve Weinthal, Erika, (2010), "Climate Change Adaptation in the Middle East and North Africa: Challenges and Opportunities", The Dubai Initiative Working Paper, No: 2, Eylül.

ŞAKIYAN, J., ve Yazıcıgil, H., (2004), Sustainable development and management of an aquifer system in Western Turkey, *Hydrogeology Journal*, 12(1), s. 66-80.

TURNER, R.K., Doktor, P. ve Adger, N., (1994), *Sea-Level Rise and Coastal Wetlands in the UK: Mitigation Strategies for Sustainable Management*, Island Press, Washington DC.

WALLNER, H. P. & Narodoslawsky, M., (1996), "Evolution of Regional Socio-Economic Systems towards Island of Sustainability", *Journal of Environmental Systems*, Baywood Publishing Company, Amityville, NY, s. 221-240.

Yazar Adı Olmayan Kitaplar

EIB (EUROPEAN INVESTMENT BANK) (2002), *EIB and Its Contribution to Sustainable Development*, July, 1-6.

WCED (World Commission on Environment and Development), 1987, *Our Common Future*, World Commission on Environmental and Development (Brundtland Commission) Oxford Univ. Press, N: 4.

İnternetteki Makaleler

EEA (European Environment Association) (2012), "Annual European Union Greenhouse Gas Inventory 1990-2010 and Inventory Report 2012, Technical Report No 3/2012". <http://www.eea.europa.eu/publications/european-union-greenhouse-gas-inventory-2012.html> adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 18.06.2012)

EEA (European Environment Association) (2012), "Urban Adaptation to Climate Change in Europe: Challenges and opportunities for cities together with supportive national and European policies" Report No 2/2012, htm, <http://www.eea.europa.eu/publications/urban-adaptation-to-climate-change.html> adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 21.06.2012)

"GAP Sürdürülebilir Kalkınma Programı", (2012), <http://www.gap.gov.tr/profe-ve-faaliyetler/uluslararası-iliskiler-genel-koordinatörlüğü/gap-surdurulebilir-kalkınma-programı.html> adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 20.05.2012)

KARAKAYA, E. ve ÖZÇAĞ, M., (2003). "Türkiye Açısından Kyoto Protokolü'nün Değerlendirilmesi ve Ayrıştırma (Decomposition) Yöntemi ile CO2 Emisyonu Belirleyicilerinin Analizi", VII. ODTU Ekonomi Konferansı. http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/odtu_paper.pdf.html adresinden alınmıştır.

TÜRKEŞ, Murat, (2003), "Türkiye İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi İlişkileri". <http://www.meteor.gov.tr/2003/arge/iklimdegis/iklimdegis10.html> adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 28.06.2012)

"Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin ve Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (WSSD) Uygulama Planı", <http://www.undp.org.tr>, adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 22.06.2012)

Outcome of the Conference the United Nations Conference on Environment and Development, http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/outcome_of_the_rio20conference.pdf.html adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 22.06.2012).